

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРЕННЯ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ІЗ СИНТАКСИСОМ

Пігур Мирослава Василівна

Останнім часом у лінгвістиці з'явилося багато робіт, у яких спостерігаємо семантичний підхід до розуміння і вивчення того чи іншого мовного явища. Це стосується й словотвірних процесів. Питанню динамічно-семантичного словоутворення присвячені нові праці українських мовознавців В. Ґрещука, В. Горпинича, Н. Клименко, Є. Карпіловської, О. Залевської, Л. Невідомської, котрі словотворення розглядають як процес, механізм, систему і результат вторинних номінативних одиниць. Для дослідження і вивчення похідних пропонують використовувати прийоми й поняття актуального синтаксису: модель «актуальне членування речення», поняття компресії (композиції), декомпозиції, перифрази.

Закономірно, що, починаючи з 80-х років ХХ ст., зріс інтерес науковців до дериваційного трактування розвитку всієї мовної системи. Багато лінгвістів (О. Горпинич, Ю. Гінзбург, В. Ґрещук, Н. Клименко, Л. Мурзін, Л. Невідомська, Л. Сахарний та ін.) на різному мовному матеріалі демонструють «синтаксичність» словотвірних процесів. Так, В. Ґрещук у статті «Словотвір у сучасній науковій парадигмі» розкриває причини формування в дериватології логіко-семантичного аспекту досліджень, а відтак — і синтаксичного напрямку вивчення словотвору. З цього приводу робить вагомий висновок, що зміни пріоритетів у словотворі відповідають загальній динаміці суспільної наукової парадигми: «традиція — модерн — постмодерн» [4].

Причини, які призвели до пошуку нових підходів до вивчення словотвору, на думку вченого, в тому, що «в рамках поморфемно-конструктивного підходу до словотворення не можна з'ясувати... появу прирощених значень, не виражених словотвірною структурою дериватів, природу ідіоматичності семантики похідних слів та ін.» [4, с. 20]. Там же він зазначає, що низка словотвірних категорій має свої кореляти в семантико-синтаксичній структурі речення. Поряд із цим важливою передумовою формування семантичної дериватології є вагомий напрацювання в галузі словотвірної семантики.

Синтаксичність словотвірних процесів ще у ХХ ст. обґрунтував класик філологічної науки Ф. Буслаєв. Він довів, що синтаксичні процеси — не випадкові явища в мові, і тому виділив їх три різновиди, які ведуть до словотворення: скорочування, опущення і поєднання. Як результат скорочення цілого речення Ф. Буслаєв розглядав складні слова, які «походять із присудка: *листопад* < «падає листя» [1, с. 283]. Іменник у Буслаєва — це поняття, дієслово — судження. «Вказуючи на походження якого-небудь іменника від дієслова або від прикметника, об'єднаного в присудку з дієсловом *бути*, ми відносимо поняття до судження і тим пояснюємо собі зміст іменника; наприклад: суддя — той, хто судить» [1, с. 261]. Отже, таке пояснення віддієслівних іменників (*діяч* — той, хто діє (робить), *насіння* — те, що посіяно) є цілком, на нашу думку, дериваційним.

За твердженням Ф. Буслаєва, базою словотворення є синтаксис і значення слова розкривається лише в реченні: «..тільки в реченні отримують своє значення окремі слова, їх закінчення і префікси» [1, с. 21].

Той словотвірний процес, який ми традиційно називаємо морфолого-синтаксичним способом словотворення, Ф. Буслаєв називав опущенням: «багаті допомагають бідним» [1, с. 284], у якому розуміємо, що опущено іменник *люди*. Вчений виокремлював такі умови, за яких відбувається опущення іменника: 1) іменник повинен мати загальне значення; 2) значення іменника має впливати із залежного від нього прикметника, при якому він знаходиться як родова ознака [1, с. 284].

Російський лінгвіст Л. Сахарний вважав, що «нове («похідне») слово співвідноситься із синонімічним йому словосполученням і завжди може бути інтерпретоване за допомогою словосполучення. Тому утворення нового слова, на наш погляд, більш природно розглядати як явище синтаксичного, а не морфемного плану (тобто як перетворення деякого словосполучення в слово) і описувати це явище в поняттях синтаксису (причому сам процес словотворення — в поняттях актуального синтаксису)» [12, с. 27].

Свого часу В. Виноградов висунув погляд на словотвір, згідно з яким у словотворення включалось не тільки «морфологічне» словотворення, а й «синтаксичне» і навіть «семантичне».

Отже, демонстрації того, як творяться нові найменування, як асоціюються елементи дійсності, що сприймаються людиною, з їх мовним позначенням, присвячено багато праць українських і зарубіжних вчених. У них особлива роль відводиться словотворенню, що вивчає творення мотивованих номінацій.

Складність розв'язання питань семантичного словотворчого аналізу полягає в тому, що не завжди семантика похідних впливає із семантики словотворчих компонентів. Вчені роблять висновок про те, що семантичні компоненти, які не відображають в морфологічній структурі слова, визначаються тими «природними асоціаціями, які існують у мовця у зв'язку з мотивуючою одиницею, і які зумовлюють вибір даного слова як джерела найменування» [5, с. 112–123].

У лінгвістичних дослідженнях, зокрема у працях Н. Клименко, з таких позицій трактується поняття словотворення як розділу лінгвістичної науки, який вивчає творення і функціонування похідних одиниць, що є однослівними найменуваннями, вторинними за природою, мотивованими за змістом, структурованими, тобто такими, які виводяться за формою [7, с. 15]. Семантико-структурована форма визначає віднесеність похідного до певного способу словотворення. З тих способів словотворення, що найяскравіше демонструють поєднання семантико-морфологічного і синтаксичного компонентів у словотвірному процесі, є транспозиційний спосіб (конверсія).

Транспозиційним ми вважаємо спосіб, який традиційно називають морфолого-синтаксичним (транспозиційна деривація — за термінологією Л. Невідомської). Оскільки словотвір має свій об'єкт і методи дослідження і повністю вийшов з-під опіки морфології, то, природно, і відпала потреба називати цей спосіб морфологічним. З іншого боку, термін «транспозиція» охоплює всі перетворення, які відбува-

ються в процесі творення слів цим способом: синтаксичні, семантичні, морфологічні.

Мовознавець В. Горпинич конверсію вважає різновидом транспозиції, яка «основана на функції словозмінної парадигми: вживання слова в новій синтаксичній функції супроводжується набуттям нового морфологічного значення і зміною засобів його вираження» [2, с. 125].

Перехід слова з однієї частини мови в іншу викликаний насамперед певними умовами. Як і будь-який трансформаційний процес, цей перехід залежить від комплексу умов синтаксичного, морфологічного і семантичного плану. У кожному конкретному випадку одні умови є пріоритетними, а інші — супровідними.

Звичайно, під час переходу словоформ з однієї частини мови в іншу зміна семантики має словотвірне значення, яке визначає відповідні лексико-граматичні ознаки похідного. Але яке б не було велике значення семантичного чинника в процесі переходу слів з однієї частини мови в іншу, все ж пріоритет належить синтаксичним причинам. Саме в синтаксичному компоненті О. Шахматов вбачав причину субстантивації. Учений вважав, що в іменник може перейти будь-яка частина мови, яка виконує роль підмета і додатка.

Важливо зауважити, що однією з синтаксичних причин переходу (транспозиції) вчені вважають еліпсис — пропуск одного з елементів висловлювання, який легко можна відтворити з контексту чи ситуації. Еліпсис при субстантивації пояснюється різними причинами: швидким мовленням (Д. Овсянико-Куликовський), законом економії сил мовця (А. Пешковський, О. Потебня), постійним використанням атрибутивної частини мови з одним і тим самим іменником (Г. Пауль, О. Ісаченко).

Еліпсис має словотвірне значення при субстантивації атрибутивних частин мови — прикметників, дієприкметників, порядкових числівників і означальних займенників. Вони субстантивуються, коли мова йде про еліпсис іменник, у словосполученні «атрибутивна частина мови + означувальний іменник: *черговий учень* — *черговий*». Із дієприкметників і означальних займенників субстантивуються лише ті, які означували іменник зі значенням особи: *вбитий* (солдат), *кожний* (студент). Інші атрибутивні граматичні форми можуть субстантивуватися незалежно від того, означували чи не означували іменник зі значенням особи або іменник зі значенням предметності: *хрещена* (мати).

У зв'язку з тим, що субстантивати перестали змінюватися за родами, В. Лопатін зауважує, що в мотивованому слові відбулося зменшення кількості форм порівняно з мотивуючим [8, с. 13].

Основною причиною субстантивації прислівників також є синтаксичні фактори, а саме: зміна прислівником функції обставини на функцію додатка або підмета: *Не відкладай на завтра того, що можна зробити сьогодні* (Народна творчість). *Хато-нене, скажи, покажи той курган, де Минуле й Сьогодні зібрались на віче, щоб упору засіяти завтрашній лан* (В. Гей). Тому ні про жоден субстантивований прислівник, взятий із контексту, не можемо сказати, що він має ознаки субстантивата.

На синтаксичній основі проходить і процес предикативації — перехід іменників і прислівників у дієслова категорії стану. При цьому прислівники й іменники

втрачають свої синтаксичні функції (обставини чи підмета) і набувають функції присудка в безособовому реченні: *Він холодно прощався. Здавалося, що їй холодно.*

Процес адвербіалізації слів різних частин мови протікає на синтаксичній основі — зміні своїх традиційних синтаксичних функцій на функцію обставини, характерну для прислівника: *Чудувались свіжим слідом на снігу. Блискавка розколола хмару, слідом ударив грім.*

Для іменника, який переходить у прислівник, важливе значення має і характер номінації цього іменника. Якщо в іменника менше значення предметності, то такий іменник швидше може адвербіалізуватися: *вправи з кругом; повернутися кругом.*

Адвербіалізація іменників — довгий словотвірний процес: одні словоформи іменника уже повністю перейшли в прислівники, а інші ще на стадії такого переходу. Говорячи про рівень адвербіалізації іменників, слід мати на увазі, що є такі адвербіальні словоформи, які до цього часу не перейшли повністю у прислівники, але вже тривалий час використовуються в адвербіальному значенні: *без кінця, без сумніву, в ногу, в цілому, до вподоби, до завтра, до речі, з радості.*

Виявити адвербіалізовану словоформу і співзвучну з нею повнозначну частину мови можемо тільки в контексті: *Додолю верби гне високі, горами хвилю підійма. За горами гори, хмарою повиті.*

Наслідками адвербіалізації повнозначних частин мови є:

1) втрата старих і формування нових синтаксичних зв'язків з іншими словами в контексті;

2) втрата відсубстантивними прислівниками керованих слів;

3) перетворення закінчень у словотвірчі суфікси (верхи, довкола).

У російському мовознавстві дехто з учених говорить про взаємоперехід частин мови. Ми схилиємося до думки М. Лукіна, який підкреслює, що перехід однієї частини мови в іншу — явище незворотнє, і у мові не спостерігається повернення трансформ у вихідну частину мови [9, с. 32].

Важливим питанням при вивченні трансформаційного способу творення слів є питання словотвірної бази і словотворчого засобу.

Підручники з сучасної української літературної мови для вищих закладів освіти обходять це питання або наводять некоректні твердження на зразок: «При морфолого-синтаксичному словотворі похідне слово нічим не відрізняється від мотивуючого. Процеси конверсії виникають спонтанно» [13, с. 273–274].

На нашу думку, інноваційне використання наявної у мові словоформи зумовлюється не «спонтанністю», а певними обставинами мовлення. Значення, яке слово має до трансформації, є основним. Набуте значення після переходу слова — додаткове. Додаткове значення завжди більше чи менше обмежує основне. Якщо дві мовні величини об'єднані відношенням мотивованості, то вони обов'язково мають спільний компонент, що є твірною базою. Нею при конверсії є звуковий комплекс вихідного слова: *майбутнє життя — наше майбутнє* (звуковий комплекс [«майбутнє»] є твірною базою).

Словотвірчий засіб при словотворенні — це той компонент, яким похідне відрізняється від твірної бази. Отже, словотвірчий формант при трансформації — це семантичні, структурно-семантичні, синтаксичні елементи похідного слова, за допомогою яких воно утворилося і якими відрізняється від твірної [2, с. 88]. Словот-

ворчим засобом при транспозиції є процес переходу слова з однієї частини мови в іншу і ті чинники, котрі його складають.

Таким чином, можемо зробити певні висновки про транспозиційний спосіб словотворення.

1. Основною причиною переходу слів з однієї частини мови в іншу є комунікативна потреба в цьому носіїв мови. Лексико-граматичною причиною такого переходу є дистрибуція, інноваційне синтаксичне і лексичне поєднання слів у реченні.

2. Перехід слів з однієї частини мови в іншу доводить, що в мові все взаємопов'язане і транспозиційний спосіб словотворення — це активний процес, при якому нові слова утворюються за моделями слів, що уже існують в мові.

3. Перехід слів з однієї категорії в іншу починається в мовленні і вже потім стає одиницею мови. Основою такого переходу є семантико-синтаксичні зрушення, які, виникаючи ситуативно, порушують, а потім і змінюють співвідношення лексичного і граматичного значення в слові.

4. У дериваційному аспекті перехід слів з однієї частини мови в іншу — це транспозиційна словотвірна деривація.

5. Співвідношення лексичного і граматичного при транспозиційному словотворенні можна розглядати як відношення змісту до форми, бо спостерігається не тільки зміна семантики слова, а й перетворення його форми, наприклад: при субстантивації форми словозміни перетворюються у форми словотворення; при адвербіалізації можна уже говорити про перерозклад основи: *вправи з кругом — повернутися кругом*.

Наступним продуктивним способом словотворення, який базується на синтаксичній основі, є складання. Він об'єднує два різновиди: словоскладання і основоскладання. У підручниках для вищих закладів освіти виділено обидва різновиди [13, с. 158; 14, с. 108–109].

Для більш чіткого розмежування і розуміння словоскладання і основоскладання В. Горпинич пропонує термінологічну корекцію: складні і складені слова [2, с. 126].

Складені слова виникають шляхом словоскладання: 1) редуплікація: *тихо-тихо*; 2) синонімічні єдності: *стежки-дороги*; 3) семантичні єдності: *батько-мати*; *хліб-сіль*; 4) сполучення — прикладки: *дівчина-смуглянка*. Складні слова утворюються шляхом поєднання кількох основ у цілісно оформлену (за термінологією О. Смирницького) номінативну одиницю: *чорні вуса — чорновусий, ліс і степ — лісостеп*.

Особливістю композитних дериватів є те, що вони безпосередньо синоніми до відповідних їм словосполучень чи інших синтагм. У зв'язку з тим процес утворення будь-якого слова, і складного зокрема, поділяють на два етапи:

1) утворення складного найменування (в результаті розгортання): не тільки словосполучення, а й більш розгорнутої форми: *той, хто має чорні крила*;

2) власне «універбізація» — створення слова-універба, тобто створення в процесі комунікації певної лексеми як одного із варіантів можливого: *чорнокрилий*.

Процес універбізації не характеризується умовою зберігання тотожності змісту при будь-яких перетвореннях. Ще В. фон Гумбольдт писав, що неможливим є такий шлях розвитку мови: спочатку люди називають словами предмети, а вже по-

тім приходиться поєднання слів. В дійсності не мова будується із слів, а, навпаки, слова виникають із мови. «Виявлення структури слова структурою контексту... є синтаксичним аспектом аналізу мотивації», — зазначив Ю. Гінзбург [3, с. 19].

Оскільки, словотворення — це процес комунікативний (виникає з потреби спілкування і проходить у процесі спілкування), то в ньому чітко прослідковується тенденція до економії. Тому, замість словосполучення чи більш широкого найменування (синтагми), використовується у мовленні компактна структура — складне слово.

Складне слово є результатом компресії складного найменування. Зміст компресованого найменування не тотожний мотивуючому. Тут мова іде лише про синонімію найменувань на різних рівнях. Ця синонімія має міжрівневий характер: одиниця синтаксичного рівня синонімічна до одиниці словотвірного рівня: *чорні брови* — *та, що з чорними бровами* — *чорноброва*: «В реальних процесах мовленнєвої діяльності завдання універбізації розв'язується здебільшого як правило, як часткове завдання поряд з формуванням більш розгорнутого найменування, яке і виступає як контекст до універба» [12, с. 28].

Проблема взаємодії складного слова і словосполучення чи синтагми є актуальною не тільки в українському мовознавстві. Під час розв'язання цієї проблеми насамперед враховують спільні і відмінні риси між словосполученням і складним словом. Так, О. Смирницький виділяв одну найважливішу відмінність складного слова від словосполучення — цілісну оформленість слова.

Від цього положення відштовхується О. Василевська, яка, крім названої відмінної ознаки, наводить ще вищий ступінь абстрактності складного слова у порівнянні зі словосполученням та усталений порядок компонентів у композиті. Цій же проблемі присвячена і кандидатська дисертація Г. Бобрик «Складні слова і словосполучення: їх спільні та відмінні ознаки». Але дослідниця не наводить інших відмінних ознак між словом і словосполученням, окрім тих, які виділяли О. Смирницький і О. Василевська.

Відомо, що семантично складні слова, на відміну від простих, зорієнтовані не на одну, а на дві мотивуючі основи. Але роль цих основ у формуванні семантики слова не однакова. Ще Г. Павський відзначав, що «значення складних імен залежить від останнього їх компонента». У сучасному мовознавстві останній компонент складних слів називається опорною основою. Із позицій словотвірного процесу функція, яку виконує опорна основа, полягає не тільки в мотивації створюваного слова, а й в його структурно-граматичному оформленні. Сьогодні проводять аналогію між опорним компонентом складного слова і суфіксом як певним словотворчим нотатором і окреслюють їх як тотожні структури.

Найбільшу групу композитів в українській мові складають прикметники, які мотивуються атрибутивним словосполученням:

$A + N \rightarrow$ сіроокий, тонкокрилий.

Другу групу слів (за кількісною характеристикою) складають композити з дієслівною опорною основою. Це слова з групи активно продукованих. Пояснюється це тим, що значна частина їх належить до спеціальної термінології, яка активно розвивається: *електрохід, космоліт, аерохід* тощо. Саме на цій групі лексичних дериватів можемо прослідкувати синтаксичний механізм в утворенні лексем.

Загальновідомо, що одним із шляхів номінації є утворення нового слова. Кожний крок словотворення — в структурному плані — є реалізацією деякого зразка, формули, яка вказує на словотворчий засіб — нотатор. Крім нотатора, до складу лексеми на позначення будь-якого найменування належить і той додатковий елемент, що до певної межі детермінує (обмежує) нотатор. Цей компонент є детермінантом, а частина слова, яка створюється в процесі його дії, є детермінатором.

Саме на такому розумінні словотвірного механізму ґрунтується синтаксичне розуміння «словотвірного типу» як «формули, що описує утворення слів певної семантики шляхом вказівки на відповідний засіб для відтворення типологічної, класифікаційної ознаки відповідної реалії, а разом із тим відповідного способу словотворення». Таке розуміння словотворчого процесу знаходимо в працях С. Адліванкіна, М. Докуліла, Л. Сахарного, П. Соболевої.

Особливістю складних слів є те, що в них наявний внутрішній синтаксис — специфічний порядок розташування їх елементів, їх зв'язок, а також зовнішній синтаксис — співвіднесеність з еквівалентними синтаксичними конструкціями. Складні слова потребують пояснення синтаксичної основи їх творення. Тому у складних чи складених словах основи синтаксично координуються: *хліб-сіль* або синтаксично підпорядковуються: *чорнокрилий* — *той, що з чорними крильми*.

Внутрішній синтаксис складних слів, за твердженням Н. Клименко, свідчить, що вони здебільшого побудовані за словотворчими моделями з препозицією пояснювального члена [7, с. 40–45]. Якраз це створює передумови для подальшої декомпозиції складних слів і перетворення їх на морфологічно прості одиниці, в яких залишається та основа, що відповідає пояснювальному члену композитного утворення: *чужоземець* → *чужак*. Причину декомпозиції аналітичних найменувань Л. Невідомська вбачає у «послабленні» предикації, її згортанні, що зумовлено потребами номінації: *наливка, виготовлена з груш* → *грушева наливка* → *грушівка* [11, с. 37].

Внутрішній синтаксис композитів, юкстапозитів співвідносний із відповідними синтаксичними конструкціями. Тому одним із прийомів вивчення складних слів Н. Клименко вважає метод перифраз [7, с. 53]. Розробці методу перифраз багато уваги приділили російська дослідниця З. Волоцька та польська М. Гоновська.

Н. Клименко вслід за М. Гоновською під «перифразою» розуміє: 1) прийом інтерпретації, що розкладає мовний вираз на простіші поняття; 2) еквівалентне, але аналітичне мовне висловлювання, яке конкурує з дериватом; 3) частину механізму мислення, що лежить в основі появи нових дериватів.

Ми послуговуємося терміном транспозиційна синтаксична форма (трансформа — термін автора), оскільки вважаємо, що така назва об'єднує ті процеси, які відбуваються при словотворенні, а також показує, як одиниці нижчих рівнів мови інтегрують та диференціюють значення одиниць, вищих в ієрархії системи мови. Виведення синтаксичних трансформ допомагає правильно вибрати деривативну базу, встановити семантико-мотиваційні відношення у словотвірній парі.

Систему взаємовідношень простих і складних слів у сучасній українській мові можна передати схематично:

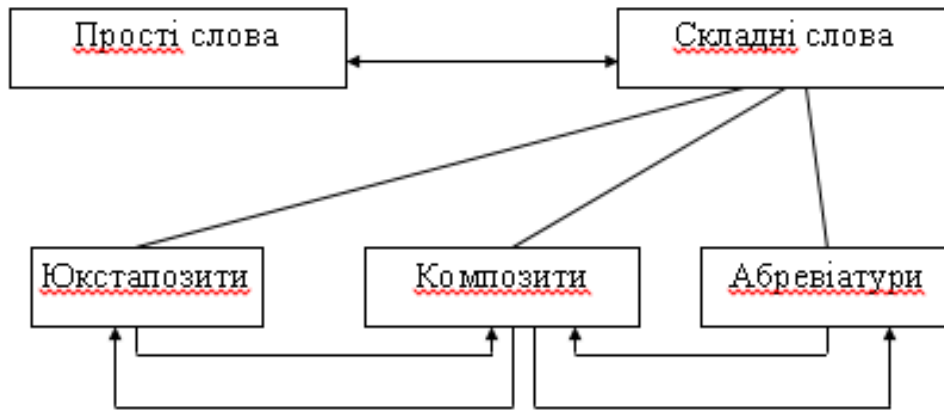

Рис. 1. Взаємовідношення простих і складних слів

Із зазначеного вище можемо резюмувати:

1. Синтаксичний підхід до словотворення відкриває в конкретному мовному матеріалі ті структурні формули, які відображають номінативний зміст словотвірного процесу. «Словотвірний тип» розуміється при цьому не як «одиниця класифікації», а як відтворювана формула побудови слів, як одиниця конструктивна, функціональна.

2. Ізоморфність творення нових слів є принциповим положенням словотвірного процесу. Оскільки композити і юкстапозити творяться поєднанням компонентів, один з яких передає родову класифікувальну ознаку, а другий — видову, що конкретизує, то врахування їх семантики і виведення трансформ є основним під час їх вивчення.

Традиційно близьким до складання є абрєвіаційний спосіб (абрєвіаційна деривація) творення слів. Прийнято вважати, що способом абрєвіації утворюються тільки іменники. В. Горпинич вважає, що таким способом можуть утворюватися і прикметники. Як приклад, учений наводить лексеми *агітмасовий*, *культмасовий* [2, с. 128]. І, мабуть, має рацію. Оскільки первісно існувало словосполучення *культмасовий працівник*, від якого уже утворився універб — *культмасовик*. У посібниках для вищої школи цього твердження немає. Автори підтримують думку лише про іменникові абрєвіатури.

Деякі вчені розглядають абрєвіатури з інших позицій. Мовознавець Р. Могилевський констатує, що абрєвіатура — це не нове слово, бо в результаті скорочення твірних основ і їх інтеграції виникає лише варіант вихідних твірних лексичних одиниць. Основна функція, яку виконують абрєвіатури, — це комунікативна функція. На основі цієї функції можна констатувати, що неможливо знайти приклади «невідповідності значення складноскороченого слова до словосполучення» [10, с. 57]. Вчений вважає, що лише формальна структура абрєвіатури є єдиним критерієм для їх розрізнення. І робить висновок, що цей критерій не є достатнім для виділення абрєвіації в окремий спосіб словотворення [10, с. 58–59].

Проте, на нашу думку, існують певні відмінності між синтаксичною одиницею й абрєвіатурою, яка виникла на базі словосполучення чи іншої синтагми.

По-перше, на відміну від звичайних лексичних знаків, абрєвіатура є згорнутою синтагматичною одиницею.

По-друге, використання аббревіатур у мовленні має певні обмеження. Кожна аббревіатура називає окреме поняття. А це означає, що аббревіатури не можна поділити за класами. Отже, аббревіатура не виконує сигніфікативної ролі, на відміну від словосполучення, також гіпертрофується її денотативна функція. Тому можемо зробити висновок, що словосполучення і аббревіатура — не зовсім ідентичні мовні знаки.

По-третє, деякі вчені (В. Горпинич, Л. Невідомська та ін.) виділяють дериваційний засіб при аббревіації — усічення основ слів твірної бази. Відомо, що дериваційний засіб виділяється лише у похідних як один із елементів бікомпонентної структури деривата.

Як бачимо, у сучасній дериваційній лінгвістиці є різні погляди на аббревіацію як спосіб словотворення. Ці погляди можна звести до таких положень:

1. Аббревіація — новий і цілком продуктивний спосіб утворення слів.

2. Незважаючи на значне розширення тематики досліджень аббревіатур, було б помилковим вважати, що природа складноскорочених слів вивчена достатньо. Окремі проблеми в цій галузі не тільки не досліджені, а й не поставлені.

3. Не можемо підтримувати думку, що аббревіатура повністю тотожна зі словосполученням.

За характером словотвірної бази до складання, зокрема основоскладання, близьким є такий спосіб словотворення, як зрощення (за іншою термінологією — лексико-синтаксичний). Процес утворення слів цим способом відбувається на синтаксичній основі: одиниці синтаксично оформленого словосполучення поєднуються в одну лексему, наприклад: *нижче підписаний* — *нижчепідписаний*.

Основні відмінності між словосполученням і композитом, утвореним шляхом зрощення, такі:

1) у словосполученні кілька наголосів, у зрощенні — один: *цього дня* — *сьогодні*;

2) при трансформації словосполучення в слово може змінюватися порядок компонентів: *діючий сильно* — *сильнодіючий*.

Отже, на відміну від словосполучень, зрощення мають не вільний, а закріплений порядок розміщення частин складного слова.

Словотвірне значення в таких похідних виявляється через втрату синтаксичних ознак словосполучення і появу граматично оформленого слова, що належить до повнозначної частини мови.

О. Земська і О. Кубрякова вважали, що способом зрощення утворюються лише прикметники [5, с. 115]. Погодитися з таким твердженням важко, оскільки лексико-синтаксичний спосіб творення слів — це результат історичного розвитку мови. Тому можемо констатувати той факт, що саме таким шляхом утворилася низка іменників — *перекотиполе*, *Білгород*; числівників — *двісті*, *п'ятсот*; прислівників — *босоніж*, *натщесерце*, *споконвіків*.

Отже, при лексико-синтаксичному словотворенні відбувається конденсація змісту словосполучення у єдину номінативну одиницю, яка є назвою одного поняття.

Як бачимо, вивчення ряду способів словотворення в українській мові ґрунтується на синтаксичних одиницях мови. Тому семантико-синтаксичний підхід до вивчення цих способів словотворення є необхідною умовою їх успішного засвоєння.

Список використаних джерел

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика. Москва : Государственное учебно-педагогическое изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1959. 622 с.
2. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія. Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. 189 с.
3. Гинзбург Е. Л. Словообразование и синтаксис. Москва : Наука, 1979. 264 с.
4. Грещук В. Студії з українського мовознавства : вибрані праці / упоряд. Р. Бачкур. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 520 с.
5. Земская Е. А., Кубрякова Е. С. Проблемы словообразования на современном этапе. *Вопросы языкознания*. 1978. № 6. С. 112–123.
6. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. Москва : Просвещение, 1973. 169 с.
7. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ : Наукова думка, 1984. 251 с.
8. Лопатин В. В., Улуханов И. С. Построение раздела «Словообразование». *Основы построения описательной грамматики современного русского литературного языка*. Москва : Наука, 1966. С. 60–71.
9. Лукин М. Ф. Трансформационные процессы в области частей речи. *Проблемы словообразования русского и украинского языков* : сборник статей. Киев; Донецк : Вища школа, 1976. 175 с.
10. Могилевский Р. И. Является ли аббревиатура новым словом, а аббревиация словообразованием? *Проблемы структуры слова и предложения*. Пермь : Изд-во ПГУ, 1974. С. 57–59.
11. Невідомська Л. М. Деривація та її основні види. *Українознавчі студії*: науково-теоретичний журнал Інституту українознавства при Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника. 1999. № 1. С. 26–39.
12. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.
13. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. Київ : Вища школа, 1994. 413 с.
14. Сучасна українська літературна мова: підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 1997. 400 с.